

Леонід Чернов

Подарунок молодим кінематографістам

(1930)

ПЕРЕДМОВА

В українській кінематографії повіяв животворчий, життєдайний свіжий вітер.

Вже майже закінчено величезну київську кінофабрику. Уже налетіли туди з усіх кутків нашого безмежного Союзу, як метелики на вогонь, кінохалтурники всіх напрямків і ґатунків зі своїми власними операторами, помічниками, героїнями, тьотями й дядями. Уже почали вони правильний наступ на молоду, наївну, довірливу ВУФКівську¹ дитину.

Одеська кінофабрика працює з повним навантаженням.

Крига пішла.

Віє свіжий вітер.

– Го-го-го! – здійсмає вітер хвилю, крутить широкі крила вітряків, несе хлібодайний дощ, а разом підхоплює й підносить угору сміття.

Ви розумієте тонкий натяк?

Отже, піклуючись долею молодих і старих кінофахівців, що так рясно налітають на наші кінофабрики, піклуючись долею дорученої їм кіноплівки, постановив автор написати цього короткого підручника.

Правда і те, що в кінематографії автор сам іще пішки під стіл ходить. Та, маючи серед українських кінематографістів силу-силенну надійних високоталановитих, прекрасних друзів, автор устиг уже дечого навчитись і вважає за свій приємний обов'язок поділитись своїм невеличким досвідом із широким загалом.

---

¹ Всеукраїнське кінофотоуправління (ВУФКУ) – державна кінематографічна організація, яка діяла у 1922-1930 роках. (Тут і далі у виносках примітки упорядниці Ярини Цимбал).

Частина перша. СЦЕНАРІЙ

Коли людина остаточно зневіриться в житті, вона звичайно сідає писати кіносценарій.

Найкращими сценаристами бувають невдалі масники вагонів, головбухи, ветеринарні лікарі та мозольні оператори.

Що менше людина знає про техніку кіно, то безпосередніший та свіжіший виходить сценарій. Вважають за цілком достатнє, коли сценарист знає такі слова: «кадр», «наплив», «кінозірка», «аванс» і «Мері Пікфорд»². Етимологію та синтаксис знати не обов'язково. Українську мову теж; краще навіть її зовсім не знати.

Вибір теми

Ніж самому ламати голову над актуальною темою, краще взяти за основу готовий твір якогось відомого класика, змінити імена дійових осіб, трохи переробити початок і середину, змінити фабулу, приробити ефектний кінець з пожежею, автомобілями та Ейфелевою вежею.

Рекомендується вибирати твір співзвучний нашій добі, який трактує питання сучасного соціалістичного будівництва, наприклад – «Черевички» за Гоголем або «Сорочинський ярмарок».

Так робили всі найвидатніші українські сценаристи: Тарас Григорович Шевченко (автор сценарію «Тарас Шевченко» й «Маленький Тарас»), Нечуй-Левицький (автор сценарію «Микола Джеря»), Коцюбинський (автор сценарію «Навздогін за долею») і М. В. Гоголь (автор сценаріїв «Сорочинський ярмарок» і «Черевички»).

Участь класика, що за його твором робиться сценарій, обмежується тим, що він, класик, тихо перевертається в труні.

Щодо назви сценарію, то це дуже складна справа: треба дбати за те, щоб назва була актуальна, сучасна, щоб захоплювала, інтригувала. Додержувати назви класичного твору не обов'язково, навіть навпаки. «Під тихими вербами» можна замінити на ударнішу «120 кілометрів на годину», замість «Катерина» можна написати «Автомобіль № 00-325».

² Пікфорд Мері (англ. Mary Pickford; 1892-1979) – американська актриса театру й кіно, зірка доби німого кінематографу.

Техніка писання сценарію

Основа кіно – рух. Тим-то сценарист повинен уникати описів складних психологічних переживань, що не виявляються в зовнішньому русі.

Коли вам треба, наприклад, показати, як страждає провокатор, що продав революційну організацію, пишіть так: «Чорна хмара вкрила його зрадницьке серце, і темні сумніви роздирають його душу».

Молодий режисер відразу догадається, як втілити на екрані цей кадр: він посадить артиста біля столу і впродовж тридцяти п'яти метрів³ примусить його викривляти обличчя в нелюдську гримасу. Лівий режисер зробить інакше: він покаже на екрані велетенське серце, чорну хмару, що вкриває це серце, а також криваві пальці, що роздирають героєву душу.

Щодо написів, то вони повинні бути влучні, дотепні, а головне, короткі.

Коли, наприклад, герой стоїть край мосту і їсть бублика, не треба писати так:

В сірому піджаку, з капелюхом у руці, з божевільним виглядом блискучих очей він зупинився на містку з метою задовольнити нестерпучий голод, що нагадував йому найгірші часи його злиденного дитинства.

Не треба так писати. Треба коротко, конкретно й влучно:

Степан їсть бублика край мосту.

Зазначати, що «герой в цей час згадує про свою бабуню», не обов'язково. Однаково режисер викреслить це місце, щоб не довести свою фабрику до великих видатків.

Треба також пильнувати, щоб заздалегідь не переплутати написи. Сценарист повинен пам'ятати, що переплутувати написи – це справа монтажера.

---

³ 35 метрів плівки при швидкості проєкції 24 кадри в секунду становлять приблизно півтори екранних хвилини.

Не треба брати на себе чужої роботи. Це вже монтажер подбає за те, щоб у той час, коли автомобіль налітає на скелю і розбивається вщент, на екрані замиготів елегійний напис:

Вранішня кава здавалася йому сьогодні надзвичайно смачною.

Ефектний кінець

Ефектний кінець сценарію – це три чверті справи.

Найоригінальніші, досі ніким не використані засоби: пожежа, загибель пароплава, провал мосту, робітники, що готуються до класової свідомості, вибух аероплана і для екзотики – не менше як пів десятка папуасів.

Солопій Черевик⁴, що наприкінці фільму викидає з голови забобони, починає читати «Радянське село», записується в члени кооперативу і купує п'ятисильного мотоцикла – який чудовий, дотепний, ще не використаний кінець гоголівського фільму!

Як продавати сценарій

Автор позичає в друзів сірого фетрового капелюха, чистить нігті й їде до редакторату.

Тон розмови повинен бути стриманий, увічливий, повний поваги до себе й редакторів:

– Здорово, каналіі! Я гадаю, що вам потрібні талановиті, свіжі, оригінальні, на сто процентів ідеологічно витримані сценарії? Так чого ж ви мовчите? Що вам, заціпило? Такий сценарій я маю. Виривайте його мерщій у мене з руками й ногами, бо однесу до «Совкіно»⁵!

Така передмова буде запорукою того, що під сценарій буде негайно виданий аванс, що й треба було довести.

Коли гроші вже лежать у кишені, дальший шлях кінотвору вже не повинен цікавити автора.

⁴ Солопій Черевик – персонаж повісти Миколи Гоголя «Сорочинський ярмарок», а також екранізації цієї повісти 1927 року (реж. Григорій Гричер-Чериковер).

⁵ «Совкіно» – радянська фотокінематографічна державна організація і кінокомпанія.

Сценарій переходить до рук так званого кінорежисера.

Частина друга. КІНОФІЛЬМ У РОБОТІ

Отже, сценарій – у руках режисера. Режисер куйовдить волосся: сценарій треба втілити на екрані.

Втілити фільм на екрані – значить зняти його на плівку, подбавши за те, щоб автор сценарію потім не пізнав свого твору.

Для цього потрібні такі речі: плівка, знімальний кіноапарат, людина, що крутить цей апарат (по-українському – оператор), типаж, артисти, помічник режисера, ательє, освітлювальні апарати й асигновка.

Але передусім потрібен так званий робочий сценарій, за яким режисер і робить зйомки. Робочий сценарій робиться з авторського сценарію таким способом: береться авторський сценарій, залишається його назва, перероблюється трохи кінець, вставляється нова середина, змінюється початок, перед кожною сценою ставиться номер – і робочий сценарій готовий.

Лишається тільки подбати про акторів та типаж.

Що таке кіноактор – знає всякий. Це істота, що відрізняється від звичайних людей відсутністю: рослинності на обличчі, грошей у кишені, власної кімнати, освіти і звички віддавати борги. Водиться у величезній кількості по багнистих місцях, здебільшого на біржах Посередробмису⁶.

Для того щоб спіймати кіноартиста, помічник режисера біжить до Посередробмису і, гордо задерши голову, мовчки ходить з кутка в куток. За пів години до помічника налипає півтора десятка акторів, яких він і тягне на фабрику.

Типаж

Типажем називаються люди, що не мають до кіно жодного стосунку. У кращому разі вони ходять до кінотеатрів стискувати в обіймах своїх улюблених і мають звірячі обличчя.

Через те їх дуже охоче беруть зніматися.

---

⁶ Посередробмис – Посередницьке бюро з працевлаштування (найму і розподілу) акторів та інших театральних працівників, існувало в СРСР у 1920-1930-х роках.

Зйомки

Набравши відповідну кількість людей, режисер починає зйомки. Зйомки бувають павільйонні й натурні.

Організуються вони так.

Режисер прокидається вранці, одягається і їде до міста – купляти нову краватку. В автобусі він раптом схоплюється, кричить кондукторові зупинити вагона і блискавично вистрибує на брук. З найближчої аптеки він кричить у телефонну рурку без розділових знаків:

– Галло фабрика запросить помічника галло сьогодні зйомку ставте павільйони викликайте артистів типаж монтаж багаж...

Актори прокидаються від скаженого телефонного дзвоника, стрибають на візників, одночасно наклеюючи бороду й вуса, натягаючи на ноги цупкі чоботи, на плечі – візитки⁷, на голови – авіаційні шоломи.

Трудовий день артиста починається з того моменту, коли помічник режисера каже: «Почекайте трохи. За двадцять хвилин установлять павільйони...» І закінчується пізно вночі, коли режисер реве: «Не розумію, чого ви тут стовбичите цілісінський день? Сьогодні зйомок не буде. Ще не встановили павільйону».

Така праця оплачується від 150 до 1000 крб на місяць залежно від того, скільки фільмів уже зіпсував цей актор.

Трапляється і так (правда, дуже рідко), що павільйони встановлено вчасно, юпітери сяють, оператор не одлучився на хвилинку в аліментних правах.

Тоді й починаються зйомки. Правда, іноді ще дві-три години йде на перегримування двох акторів. Вони думали, що сьогодні зйомки картини «Трактор на хмарі», а в останній момент виявляється, що знімається комедія «Пригоди аборту».

Аж ось усе готове.

Засяяли юпітери, артисти на місцях, режисер гукає:

– Спокійно – почали! – І оператор починає крутити ручку апарата. Всяк робить своє діло: режисер гукає, оператор крутить, артисти грають під несамовиті вигуки режисера, сторонні глядачі всім заважають.

⁷ Візитка – однобортний чоловічий піджак, спершу призначений для візитів.

Вийшовши з поля овиду об'єктива, актори підбігають до помічника декоратора й стурбовано питають, який же власне фільм знімається: «Крилаті скелі» чи «Окуляри дипкур'єра».

Сценарист у цей час скромно сидить в куточку й плаче.

Частина третя й остання. МОНТАЖ, ПЕРЕГЛЯД І ПРОВАЛ

Знімання кінокартини вважають за закінчене тоді, коли режисер упевниться, що видатки на постанову фільму втричі перевищили встановлений кошторис.

Тоді постановник хапається за голову, починає нервово перечитувати карний кодекс і тихо ворожити на картах:

– Із суворою – без суворі... Із суворою – без суворі...

Помічник тихо шепоче: «Усі там будемо...» – і бере на себе керування справою.

Починається так званий монтаж.

З величезної купи знятого фільму вибираються окремі шматки, склеюються між собою, вставляються написи – і фільм готовий. Треба тільки пильно доглядати, щоб не переплутати порядку подій. Бо іноді трапляється, що в середині першої частини героєві поїздом одрізує голову, показується героєва могила, а за дві хвилини герой уже робить соціальну революцію в Південній Африці серед племені ньям-ньям⁸, Такі випадки викликають гучне здивування безпритульних та юних розповсюджувачів «Вечірнього радіо»⁹.

Монтуючи фільм, треба також не забути вклеїти потрібні написи, без яких картину не зрозуміють широкі робітничо-селянські маси. Наприклад:

Режисер – *Малахолін*. Асистент – *Лопата*.

Сценарист – *Ростяпін*. Помреж – *Кривуля*.

Художник – *Класевич*. Оператор – *Кушкін*.

Помоператора – *Кукушкін*. Адміністратор – *Маруда*.

Бабуня адміністратора – *Заблуда*. Головбух – *Зсиппунктов*.

Публіка страшенно ображається, коли немає таких пояснювальних написів.

Коли вісімнадцятилітню героїню грає сорокалітня режисерова жінка, не завадить іще вклеїти великий (обов'язково великий) напис:

У головній ролі артистка Самоперська.

⁸ Ньям-ньям – одна з назв народу занде в Центральній Африці.

⁹ «Вечірнє радіо» – щоденна газета, виходила у Харкові в 1924-1929 роках, спочатку російською мовою, в середині 1929-го українізувалася. Видавало РАТАУ.

Інакше режисерові загрожує розвід, аліменти і ще ціла низка дрібних життєвих неприємностей.

Дальший шлях фільму – громадський перегляд.

І от починають демонструвати фільм.

В перервах між частинами можна почути обережні запитання:

– Скажіть, товаришу, ви не знаєте, який ідіот ставив цей фільм?

Отже, режисерові не радимо сидіти на перегляді серед публіки, бо хтось ненароком з таким запитанням може звернутися саме до режисера, а такі запитання не заохочують до дальшої продуктивної кінороботи.

Коли ви на перегляді захочете дізнатися, хто сценарист цієї картини, це дуже легко зробити. Вам досить озирнутися навкруги, і коли побачите людину, що в останньому розпачі видирає рештки волосся зі своєї голови і шепоче: «Бож-же мій, що вони зробили з моїм сценарієм?!» – то так і знайте, що ця людина і є автор сценарію.

Після перегляду люди починають висловлюватись. Коли в залі є діти, то адміністратор хай попросить їх вийти, бо дітям такі слова слухати не слід.

Найм'якші, найкоректніші вирази, що їх звичайно вживають на кінодискусіях, такі:

– Буза. Безвідповідальна витрата народних грошей. Йолопи. Нездари. Карний злочин. Головоत्याпи. Якою частиною тіла вони думали? Храпоідоли.

Кінематографісти квапливо записують у свої блокноти ці влучні вирази і вже потім на дозвіллі старанно розподіляють їх між собою – кожному по заслuzі й рангу.

Дискусія закінчується резолюцією, в якій висловлюється побажання ґрунтовно переробити кінець, початок і середину фільму, а коли можна, то й змінити назву.

В цю мить десь здалеку чути тихе хлипання – то плачуть вуфківські грошики.

Після подвійного чи потрійного монтажу фільм знову йде на перегляд – і тут уже його остаточно забороняють, як ідеологічно шкідливий і з художнього погляду для демонстрування непридатний.

А далі він десь зникає, про нього остаточно забувають.

І раптом за рік тумби вдягаються в чепурні кольорові плакати, що захоплюють подих, коли на них дивишся:

Всесвітній бойовик! Шедевр кінематографії!
 Сто сімдесят п'ять тисяч уже бачили!
 Кінопопея на 6 частин!
 Світовий революційний рух вдало сполучається з любовною інтрижкою!
 Кінотрагедія
 «Холерина – Малярина»
 за романом Зінаїдо Кастраті¹⁰.
 Постава¹¹ славетного режисера Малахоліна.

Публіка лине до кінотеатру, стіни тріщать від галасливої юрби, деркоче кіноапарат, скаженіють кіномузики зі спеціально підібраними номерами («Потеряла я колечко» і «Смело, товарищи, в ногу») – і перед здивованим, зворушеним, зрушеним, приголомшеним, остовпілим глядачем миготять прудкі кадри, що їх під доглядом свого чоловіка настраждала зірка екрана – Самоперська.

Сценарій втілено у фільм.

На очах у публіки бринять сльози.

Жаль от тільки, що ніхто до цього часу не догадався зробити хімічний аналіз отих сліз.

Цікаво, який процент жовчі в тих сльозах?

Закінчуючи свій короткий кінопідручник, я дозволю собі висловити глибоку подяку тим висококваліфікованим кінофахівцям, що не заважали мені своїми порадами та вказівками.

Мушу зауважити, що, складаючи цього підручника, я через брак часу не ставив собі за мету дати всевичерпне описання кінематографічної справи.

Молоді кінематографісти, що бажають докладніше вивчити кіносправу, хай почитають відчити РСІ¹² та відповідних судових органів.

---

¹⁰ Обігрується назва фільму «Кіра Кіраліна» (1926) за однойменним романом Панайта Істраті.

¹¹ Постава (заст.) – постановка.

¹² Робітничо-селянська інспекція (РСІ) – система органів влади, які займалися питаннями державного контролю.

Примітка

Гумористичний нарис Леоніда Чернова (Малошийченко) «Подарунок молодим кінематографістам» вперше був виданий у Харкові 1930 року видавництвом ДВУ окремою книжкою, до котрої крім цього нарису додано оповідання Чернова «Хвороба Дубинського». Тут текст представлено за виданням: Леонід Чернов (Малошийченко), «Чудаки прикрашають світ», Київ, «Темпора», 2021, серія «Наші 20-ті».